

**MUZEYLARDA ILMIY-TADQIQOT
YO‘NALISHLARINI BELGILASH USLUBIYATI.**

Qarshiyev Xikmatilla Quvvatovich

Termiz davlat muzey-qo‘riqxonasi tabiat ilmiy bo‘limi mudiri

Annotatsiya: Maqolada muzeylarda ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishdagi tizimlashtirish, boshqa davlatlardagi ilg‘or tajribalar va yurtimiz muzeylarida ularni qo‘llash amaliyoti bo‘yicha bir qancha takliflar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Ilmiy-tadqiqot ishlari, ilmiy yo‘nalishlar, muzeyshunoslik, etnografik kolleksiyalar, rus va belorus muzeyshunosligi, muzeylarning funksional xususiyatlari.

Abstract: The article presents a number of proposals regarding the systematization of scientific research activities in museums, advanced international practices in this field, and the application of such experiences in the museums of our country.

Keywords: Scientific research activities, research directions, museology, ethnographic collections, Russian and Belarusian museology, functional characteristics of museums.

Аннотация: В статье изложен ряд предложений по систематизации научно-исследовательской деятельности в музеях, изучению передового зарубежного опыта в данной сфере и практике его применения в музеях нашей страны.

Ключевые слова: Научно-исследовательская деятельность, научные направления, музееведение, этнографические коллекции, российское и белорусское музееведение, функциональные особенности музеев.

Ilmiy-tadqiqot ishlari har qanday muzey faoliyatining yetakchi qismidir. Albatta, turli muzeylarda ushbu ishning ko'lam, tashkil etilishi va o'ziga xos xususiyatlari shuningdek, ularda ishlaydigan mutaxassislarning malakasi ham har xil bo'ladi. Muzeydagi ilmiy-tadqiqot ishlari muzey faoliyatining muzey vazifalari bilan belgilanadigan va uning ijtimoiy funksiyalarini amalga oshirishni ta'minlovchi omil bo'lib, muzey faoliyati barcha sohalarining asosi hisoblanadi. Bunda ilmiy-tadqiqot ishlarini yo'nalishlarga ajratish amaliyoti qo'llansa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Muzeylarda ilmiy-tadqiqot ishlari Rossiya va boshqa MDH mamlakatlarida ikki yo'nalishda olib boriladi:

Birinchi yo'nalish - muzey kolleksiyasi va yodgorliklarini (shu jumladan ko'chmas yodgorliklar, atrof-muhit, nomoddiy meros ob'ektlarini) o'rganish. Ushbu tadqiqot sohasi muzeyda manba materiallari taqdim etilgan tarix, etnografiya, arxeologiya, biologiya, san'at tarixi va boshqa fanlar bilan bog'liq. Tadqiqot faoliyati jarayonida yangi manbalar kashf etilmoqda, ulardan foydalanish va ularni ilmiy muomalaga kiritish yo'llari aniqlanmoqda, ilmiy muammolar kengaymoqda va chuqurlashmoqda. Ilmiy fanlar bo'yicha muzey tadqiqotlari qoida tariqasida, ulardan muzey ishlarida foydalanish imkoniyatlariga qaratilgan.

Ikkinchi yo'nalish – muzeyshunoslik - muayyan ijtimoiy vazifalarni bajaruvchi barcha muzeylar uchun umumiy bo'lib, bevosita muzeyshunoslik va unga aloqador fanlar (sotsiologiya, pedagogika, psixologiya) asosida rivojlanadi.

Muzeyshunoslik guruhiga muzey tushunchalari va muzeyning alohida sohalarini rivojlantirish faoliyati, ekspozitsiyalar va ko'rgazmalarni ilmiy loyihalash, muzey auditoriyasini sotsiologik o'rganish, madaniy-ma'rifiy faoliyat shakllari va uslublarini ishlab chiqish, muzey kolleksiyalarining xavfsizligini ta'minlash muammolarini ishlab chiqish, muzey biznesining rivojlanish tarixini, har xil turdagi va guruhlardagi muzeylarni, hududlarni, alohida muzeylarni tadqiq etish, umumiy nazariy muzeyshunoslik.

Ikkinchi yoʻnalishda ilmiy-tadqiqot ishlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun tadqiqot guruhining muzeyshunoslik taʼlimi va xodimlarning muzeyshunoslik, psixologiya, sotsiologiya, pedagogikaning eng soʻnggi yutuqlari toʻgʻrisida bilimga ega boʻlishi katta ahamiyatga ega. Muzey mutaxassislarning muzeyshunoslikka boʻlgan qiziqishi tobora ortib borayotgani “muzeyshunoslik” ixtisosligi boʻyicha himoya qilingan dissertatsiyalarning soni va vaqti bilan izohlanadi, chunki muzey doirasida birinchi va ikkinchi yoʻnalishdagi tadqiqot ishlari oʻzaro aloqada boʻladi. Bir tomondan, u muzeyda saqlanadigan manba materiallari boʻlgan ixtisoslashtirilgan fanlarda sodir boʻlayotgan barcha yangi narsalarni hisobga oladi. Boshqa tomondan, muzey yagona organizmdir, shuning uchun birinchi yoʻnalishdagi tadqiqot ishlaridagi barcha yutuqlar va kashfiyotlar muzeyshunoslikda aks etadi. Masalan, oʻlkashunoslik muzeyining etnografik kolleksiyalarini oʻrganish etnografik ekspozitsiya, koʻrgazma, folklor bayrami ssenariysini ishlab chiqish, toʻgarak mavzulari, bolalarning interaktiv ekskursiyasi va boshqalar uchun asos sifatida ishlatilishi mumkin. Uzoq muddatli koʻrgazma rejasini ishlab chiqishda fondlarni, muzey kataloglarini chuqur oʻrganish, fond materiallarini sotib olish dasturlarini ishlab chiqish, shu jumladan davlat muassasalarida (arxivlarda, boshqa muzeylarda) va xususiy shaxslardan materiallarni aniqlash va yigʻish tizimini ishlab chiqish, bu oʻz navbatida tadqiqotlarni oʻz ichiga oladi.

Shunday qilib, muzey doirasida ilmiy-tadqiqot faoliyatining birinchi va ikkinchi yoʻnalishlari uygʻunligi va ushbu ikki yoʻnalishning puxta kombinatsiyasi yangi gʻoyalar, tendensiyalar va istiqbolli oʻzgarishlarni idrok etish uchun ochiq boʻlgan muzeyning rivojlanish dinamikasini taʼminlaydi.

Boshqa ayrim mamlakatlarda masalan, belorus muzeyshunoslari ilmiy-tadqiqot ishlarini 3 ta yoʻnalishda olib borish taklifini ham bergan va unga koʻra:

birinchi yoʻnalish - muzey ashyolari va ularning ilmiy tavsifi ustida ish olib borish. Bu ish uzluksiz olib boriladi va maʼlumotnoma hamda ilmiy pasport tayyorlash bilan cheklanib qolmaydi. Muzey ashyolariga tegishli maʼlumotlar yangi

manba va usullar orqali kengaytirib boriladi. Barcha ma'lumotlar ilmiy pasportga yoziladi hamda elektron nusxalari saqlanadi. Tadqiqot yangi manbalarni izlash, yangi ma'lumot beruvchilarni aniqlash va yangi texnologik usullardan foydalanishdan iborat. Bunda muzey ashyolari haqidagi ma'lumotlar bazasi doimiy ravishda yangilanib borilishi va muzey amaliyotiga joriy etilishi lozim.

Ikkinchi yo'nalish – muzey sohaviy ixtisosligi yoki ixtisoslashgan sohasi bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish. Masalan, muzey o'lkashunoslik muzeyi bo'lsa, u holda o'lka tarixi bo'yicha keng ko'lamda izlanishlar olib boriladi: tabiiy muhit, insonning atrof-muhit bilan aloqasi, inson faoliyati, texnologik jarayonlar, tarixiy o'lkashunoslik, tabiiy va notabiiy hodisalar, jamiyat hayoti va urf-odatlar, oilaviy munosabatlar, xarakter va shaxsiy xususiyatlar va boshqalar. Bundan tashqari, muzey sohaviy ixtisosligi yoki ixtisoslashgan sohasi bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlariga arxeologik, ishlab chiqarish va texnologik, ijtimoiy, ekologik va boshqa izlanishlar ham kiradi.

Uchinchi yo'nalish - sotsiologik yoki ijtimoiy ilmiy –tadqiqot ishlari.

Muzey ijtimoiy institut bo'lganligi va u odamlar uchun yaratilganligi sababli, muzey faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida muzey ob'yektini idrok etish darajasini aniqlash uchun sotsiologik tadqiqotlar zarur. Muzey ob'yektini idrok etish turli darajalarda o'rganiladi:

a) biror kishi hali muzeyga bormagan bo'lsa, uning muzey kolleksiyalari haqidagi g'oyasi va uning ijtimoiy xotiraga aloqadorlik darajasi o'rganiladi;

b) muzeyga birinchi marta kelgan tarif buyuruvchining fikri va uning xohish-istaklari o'rganiladi;

v) muzey faoliyatini takomillashtirish bo'yicha aniq takliflar bera oladigan doimiy tashrif buyuruvchilar va ekspertlarning fikri aniqlanadi.

Muzey ob'yekti va umuman ekspozitsiyani idrok etishning o'ziga xos monitoringini olib boradigan sotsiologik tadqiqotlar doimiy ravishda olib boriladi. Bunday monitoring natijasida bir necha yil davomida bir kishi yoki bir guruh odamlarning fikrlari evolyusiyasini kuzatish mumkin. Sotsiologik tadqiqot

vositalariga anketa savolnomalari, intervyu olish, so'rovnoma o'tkazish, kuzatish, taassurot yoki xotiralarni yozib olish, fikrlar, bayonotlar, mulohazalar va boshqalar kiradi.

Muzeyning har bir ilmiy xodimi o'z shaxsiy rejasiga ega bo'lishi shuningdek, butun muzeyning ilmiy-tadqiqot ishlarida ham ishtirok etishi talab qilinadi.

Muzeylar tadqiqot ishlarining ayrim turlari bilan ajralib turadi. Ushbu o'ziga xoslikni tushunish nafaqat muzeyning ichki tuzilmalarini, balki muzey doimiy ravishda o'zaro aloqada bo'lgan tashqi tashkilotlar: tadqiqot, ta'lim, madaniy, sanoat va boshqalarni muvofiqlashtirishni hisobga olgan holda ilmiy tadqiqotlarni aniq rejalashtirishga yordam beradi.

Ilmiy-tadqiqotlar quyidagi guruhlarga bo'linadi:

1. Fundamental tadqiqotlar – bunda amaliy ish va vazifalarga e'tibor qaratmasdan tabiat va jamiyatning rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish.
2. Amaliy tadqiqotlar - bu allaqachon ma'lum bo'lgan nazariyalar doirasida amalga oshirilgan va har doim aniq amaliy maqsadlarni belgilaydigan individual muammolarni o'rganish.
3. Ilmiy ishlanmalar – bunda yangi materiallar, qurilmalar, tizimlar, texnologiyalar va boshqalarni joriy yetish uchun asosiy va amaliy tadqiqotlardan foydalanish tushuniladi.

Muzeylarda ilmiy-tadqiqot ishlarining asosiy yo'nalish va turlari sifatida, muzey ilmiy konsepsiyani ishlab chiqish, ko'rgazma va ekspozitsiyalarni ilmiy loyihalashtirish, muzey kommunikatsiya sohasida izlanishlar olib borish, fond komplektlari sohasida izlanishlar olib borish, muzey buyumlari va kolleksiyasini o'rganish, fondni saqlash va muhofaza sohasida izlanishlar olib borish, muzey ishi tarixini o'rganish, muzeyshunoslik istoriografiyasini o'rganish kabilarni keltirish mumkin.

Muzey buyumlari va kolleksiyasini o'rganishda muzey fondini to'ldirib borish va yakuniy natijasi sifatida monografiya va ilmiy maqolalar hamda ilmiy hisobotlar yozish ham ko'zda tutiladi.

Muzeylarning funksional xususiyatlariga muvofiq muzey faoliyatining quyidagi yo'nalishlari ajralib turadi, ularning har birida sotib olish, ilmiy va fond ishlari, ko'rgazma va ekspozitsiya ishlari, madaniy-ma'rifiy tadbirlar kabi tadqiqot tarkibiy qismlari bo'ladi.

Har bir yangi avlod muzeyning mohiyatini tushunishga va ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashidan kelib chiqib, ma'lum bir davrning o'ziga xos yangiliklarini olib kirishga harakat qiladi. Ammo tarixning turli davrlarida muzeylar va davrlarga xos bo'lgan o'ziga xos xususiyatlarga qaramay, muzeylar bir tomondan tadqiqot markazlari, ikkinchi tomondan madaniy-ma'rifiy markazlari bo'lib kelmoqda.

Muzeylarni ilmiy o'rganish va ilmiylik ularning tarixiy rivojlanishidagi ularning doimiy aloqasini kuzatishga imkon beradi. Muzeylar bugungi kunda turizm, yoshlar tarbiyasi, tarixni o'rganish borasida tengi yo'q maskanlardan ekanligi ham ayni haqiqatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каулен М.Е. Экспозиция и экспозиционер. М., 2015
2. Решетников. Проектирование музейной деятельности М, 2016
3. Астафьева А.К. Музееведение России. М., 2014.
4. <https://studizba.com>. Основные направления и виды научно-исследовательской работы.
5. <https://site.kizhi.kareliya.ru>. Научно-исследовательская работа в музее.